

Dirk Kottke

O IZGUBLJENEM EPITAFU ZA PETRA PAVLA VERGERIJA (1498-1565)

V knjigi, ki jo je leta 2007 objavila Stefanie A. Knöll¹ o nagrobnih spomenikih v Stiftskirche v Tübingenu, je pod št. 37 dokumentiran in opisan fragment kamnitega nagrobnika, ki so ga našli v cerkvi pri izkopavanjih leta 1947 in ki je v cerkvi še danes. O tej najdbi je na kratko poročal že Hermann Jantzen² v svojem temeljnem delu o tübinški Stiftskirche, sklicujoč se na članek prof. Petra Gößlerja v časniku *Schwäbisches Tagblatt* 23. 1. 1948 o grobnih najdbah v cerkvi, kjer piše:

»Spet je prišlo do zgodovinske najdbe. Blizu vzhodne stene južne stranske ladje so v globini 0,8 m našli zahodno-vzhodno ležeč grob in v njegovi bližini spodnjo polovico v latinščini popisane nagrobne kamna znamenitega Tübinžana, 4. oktobra 1565 umrlega Paulusa Vergeriusa (Vergerio): obrnjen z napisom navzdol je bil uporabljen kot talna plošča.«³

S. A. Knöll pa je le na kratko omenila »leseni epitaf« Vergeriju, ki se je »še do leta 1827 [...] nahajal v Stiftskirche«.⁴ Žal epitaf ni bil vključen v njeno knjigo, čeprav je zajet v vseh dosedanjih publikacijah o nagrobnih spomenikih iz Stiftskirche,⁵ zato ga bomo tokrat nekoliko izčrpnjeje

1 Stefanie A. Knöll: *Die Grabmonumente der Stiftskirche in Tübingen, mit Übersetzungen aus dem Lateinischen von Dirk Kottke und Photographien von Robert Knöll* (Beiträge zur Tübinger Geschichte, 13), Stuttgart 2007, str. 46 f.

2 Hermann Jantzen: *Stiftskirche in Tübingen* (Beiträge zur Tübinger Geschichte, 5), Tübingen 1993, str. 60.

3 Po Jantzen: *Stiftskirche* (op. 2), str. 309, op. 152.

4 Sklicujoč se na »Westermayer (1912), str. 156–157«. Glej sledeči seznam literature pod št. 6.

5 Glej sledeči seznam literature, št. 1, 4, 6.

predstavili tako, da bomo hkrati zbrali in povzeli vse, kar lahko iz raznih sporočil izvemo o njegovi usodi. To naj bo hkrati majhna zahvala jubilanu, Wilfriedu Setzlerju, ki je kot vodja kulturnega urada mesta Tübingen poskrbel za knjigo o nagrobnih spomenikih.

Vergerij je leta 1553 pripotoval v Württemberg. Napadan od reformiranih teologov (v Švici) in preganjan od katoliških, je našel zatočišče pri vojvodi Krištofu in bil imenovan za vojvodovega svetnika s službenim sedežem v Tübingenu. Tu je ostal do smrti, če ne upoštevamo njegovih številnih potovanj. Po Vergerijevi smrti je vojvoda odredil, naj se mu v Stiftskirche postavi tako kamniti nagrobnik kot tudi epitaf,⁶ in sicer oba na njegove, vojvodove stroške.⁷

Latinsko besedilo je prikazano v več starejših knjigah:⁸

1. Johann Friedrich Baumhauer: *Inscriptiones monumentorum, quae sunt Tubingae, in conditorio illustrissimorum Wurtembergiae principum, in templo divi Georgii et divi Iacobi, in coemeterio intra et extra urbem. Das ist: Alle Grabstein unnd Schrifftten, so zu Tübingen beedes in der Fürstlichen Gegräbnus, auch in beeden zu Sanct Gergen unnd Jakoben Kirche [...] gefunden werden*, Tübingen 1524 [pravilno 1624]: str. B3 oz. str [11].

2. Ludwig Melchior Fischlin: *Memoria theologorum Wirtembergensium resuscitata. h.e. biographia praecipuorum virorum, qui a tempore reformationis usque ad hanc nostram aetatem [...] docuerunt*.-2 Bd. u-Suppl.-Bd, Ulm 1709/1710: o Vergeriju v Suppl.-Bd. str.113–127; epitaf str. 119 f.⁹

- 6 Pismo vojvode Krištofa rektorju univerze v Tübingenu (Dietrichu Schnepfu) s 5. oktobra 1565. Glej: Eduard von Kausler/Theodor Schott (ured.): *Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg, und Petrus Paulus Vergerius [...]*, Stuttgart 1875, št. 230, (str. 444 f.): »[...] das die leycht in Sanct Jergen kirchen bei euch an ain bequemen ortt [...] cristenlich zur erden bestettigt, und as ime an demselben ortt ain tafel zu einem epitaphium aufgericht, aber sonst allein auf das grab ain stain mit seinem wappen und umbschrift [...] gelegt mege werden [...]«
- 7 Pismo št. 255 (str. 451) z 22. novembra 1565 »an den keller in Tübingen« (upravniku vojvodovih prihodkov v Tübingenu).
- 8 Seznam ni popoln, a zadostuje za ta prispevek.
- 9 Fischlin se sklicuje (str. 120, op. d) glede besedila epitafa na »Rumetsch Charitum et Charitin. Applausus p.m. 60«, to je na: Johann Christoph Rumetsch: *Charitum et Charitin applausus cum [...]* Eberhardus Ludovicus dux Wirtembergiae et Tecciae [...]

3. Christian Friedrich Sattler: *Geschichte des Herzogthums Württemberg unter der Regierung der Herzogen*, Bd. 4, Tübingen 1771, str. 217 f.

4. J. A. F. Lenz: *Sammlung sämtlicher noch vorhandener Epitaphien für die Stifts- und Hospitalkirche zu Tübingen*, Tübingen 1796: Nr. 107 (str. 79 f).

5. Christian Heinrich Sixt: *Petrus Paulus Vergerius, päpstlicher Nuntius, katholischer Bischof und Vorkämpfer des Evangeliums. Eine reformationsgeschichtliche Monographie*, Braunschweig 1855: str. 526 op.

6. Albert Westermayer, Emil Wagner, Theodor Demmler: *Die Grabdenkmäler der Stiftskirche zu St. Georg in Tübingen*, Tübingen 1912: str. 156 f. (z nemškim prevodom besedila epitafa).

7. Angelika Hauser: *Pietro Paolo Vergerios protestantische Zeit*, Diss. Tübingen 1980: str. 148, op. 64.¹⁰

Besedilo epitafa je sestavljeno iz uvoda v prozi s kratko informacijo o Vergerijevem življenju, ki mu sledi osem distihov in en distih v obliki kronograma; sklene ga informacija o usodi samega epitafa.

Besedilo se v omenjenih knjigah ponekod rahlo razlikuje; tu ga bomo prikazali v poenoteni verziji. Okrajšave v izvirnem latinskem besedilu bomo dopolnili v okroglih oklepajih.

»Epitaphium reverendiss(imi) in Christo Patris ac D(omi)n(i) D(omi)n(i) Petri Pauli

Vergerii, olim Episcopi Iustinopolitani, Evangelicae veritatis amore in exilio mortui

Tubingae IV. Octobr(is) an(ni) M.D.LXV.

faustis auspiciis regimen ducatus capesseret, Tübingen 1693, str. 60, op. 92. Ujemanja v besedilu kažejo, da je Fischlin besedilo epitafa verjetno povzel po Rumetschu ali pa da sta oba imela isto predlogo, ko na primer oba poročata o Vergerijev smrti z značilno formulacijo: »mortalitatis legem implevit« (izpolnil je zakon smrtnosti); tako Seneca, *De consolatione ad Polybium* I, 11: »[...] mortalitatis legem ignorare an [...] recusare.«

10 Pri Hauserjevi je besedilo, ki ga citira »po Westermayerju«, popačeno s številnimi napakami.

Hac ego sum Petrus Paulus, cognomine gaudens
 Vergerii, sancta contumulatus humo.
 Qui Iustinopoli dicebar Episcopus olim,
 Legatus fueram regna per ampla papae.
 Attamen abiecto, mundus¹¹ quem quaerit, honore
 Cum vera amplexus sum pietate fidem.
 Sic volui potius pius exul in orbe vagari,
 Quam Praesul patriis impius esse locis.
 Petrus eram primo, quia te, bone Christe, negabam,
 Petrus eram pascens post tibi, Christe, gregem.
 Paulus eram, quia te contra, bone Christe, fremebam
 Paulus eram pro te, Christe ferendo crucem.
 Vergerius merito vergens dicebar ad orcum,
 Vergerius vergens dicar ad astra poli.
 Quisquis es, in meritum Christi qui fidis, ad urnam
 Accedens nostra talia vota feras:

VergerIVs fVerat gVI ClarVs epIsCopVs oLIM
 eX IVstInopoLI VIVat In arCe poLI.

Hoc epitaphium cum sustul(issent) Papist(ae) Tub(ingenses) [Anno 1635]¹²
 reparavit ibid(em) Theol(ogicum) Stipend(ium) sumtibus Ducal(ibus)
 A(nno) MDCLXXII.«

»Epitaf visoko spoštovanega Očetovega in Gospodovega gospoda Petra Pavla Vergerija, nekoč škofa v Justinopolisu,¹³ ki je iz ljubezni do evangelijske resnice umrl v pregnanstvu v Tübingenu 4. oktobra 1565.

- 11 Baumhauer, Lenz in Westermayer pišejo tu »nudus«, Fischlin Sattler in Sixt pa edino smiselno »mundus«. Rumetsch (gl. op. 9) je besedi »nudus« dodal (»mundus«) in je tako morda on avtor te izboljšave besedila.
- 12 Letnico navaja le Fischlin, str. 120: gre za letnico cesarskega odloka o restituciji cerkvenega premoženja (po sicer začasni zmagi katoliško-cesarskih nad Švedi in protestanti leta 1534 v tridesetletni vojni; pojasnilo prevajalca).
- 13 Staro ime za kasnejšo italijansko Capodistrio; zdaj Koper v Sloveniji.

Tu sem jaz, Peter Pavel, ki se
 veselim priimka Vergerij, pokopan v zemlji sveti.
 Jaz, ki sem bil nekoč imenovan za škofa Justinopolisa,
 sem kot papežev poslanec prepotoval mnoge dežele.
 Toda odpovedal sem se častem, za katerimi stremi svet,
 in se s pravo pobožnostjo predal veri.
 Tako sem kot pregnanec raje blodil po svetu,
 kot da bi brezbožno kot visok svečenik ostal v domovini.
 Peter sem bil najprej, ker sem te, dobri Kristus, zatajil.
 Peter sem bil potem in pasel zate, Kristus, tvojo čredo.
 Pavel sem bil, ker sem proti tebi, dobri Kristus, govoril,
 Pavel sem bil, ker sem zate, Kristus, nosil križ.
 Vergerij so me upravičeno imenovali, ker sem se obrnil k pecku,
 Vergerij bom imenovan, ker stremim k zvezdam.
 Kdorkoli si, ki veruješ v Kristusovo zaslugo (za odrešenje),
 ko stopiš do moje žare, izreci naslednjo željo:

Vergerij, ki je bil nekoč znameniti škof Justinopola,
 naj živi zdaj v nebeški trdnjavi.

Ko so tübingški papisti ta nagrobni spomenik (leta 1635) začasno odstranili, ga je Teološki sklad na vojvodove stroške leta 1672 ponovno postavil.«

Prevod v slovenščino (po nemškem prevodu v članku – M. K.)

Ne vemo, kdo je sestavil latinsko pesnitev na Vergerijevem epitafu. Theodor Elze piše v svojem članku o Vergeriju v *Splošni nemški biografiji*: »Crusius mu je (Vergeriju) sestavil lep nagrobni napis v latinskih distihih.«¹⁴ S »Crusius« je mišljen Martin Crusius (1526–1607), znameniti tübingenski humanist, katerega epitaf je v Knöllini knjigi prav tako

14 Theodor Elze: Vergerius, Peter Paul, v *ADB* 39 (1895), str. 617–621 (citat na str. 620). Elze ne navaja vira te informacije.

dokumentiran in opisan.¹⁵ Je pa malo verjetno, da bi bil Crusius zares avtor latinskih distihov na Vergerijevem epitafu, kajti sam v svojih *Annales Suevici*, ko poroča o Vergerijevi smrti,¹⁶ tega epitafa ne omeni.

Kronogram v zadnjem distihu izhaja iz seštevka rimskih števil (v izvirnem latinskem zapisu), ki so navedene s poudarjenimi velikimi črkami:¹⁷ v prvi vrstici (heksameter) je to 1334, v drugi (pentameter) 231, skupaj torej 1565, letnica Vergerijeve smrti.¹⁸

Zadnji del besedila na epitafu v latinščini navajajo le Fischlin, Lenz in Westermayer. Lenz in Westermayer ga uvajata z »infra«, se pravi, da je bil ta del napisa »spodaj« dodan epitafu po njegovi obnovitvi 1672 leta. O tem obstaja notica v *Baugeschichte des Tübinger Stifts*, ki sta jo napisala F. Fritz in A. Schneiderhan:

»[...] da je bil v letu 1671 na stroške sklada pri mizarju Balthasarju Grötzingerju naročen epitaf v čast Vergeriju namesto tistega, ki so ga odstranili papisti (Prok. 1671/72; stroški: 9 fl.[guldnov])«.¹⁹

Kako dolgo po njegovi ponovni postavitvi še imamo pričevanja o danes izgubljenem epitafu? Ni natančno, ko Knöll, sklicujoč se na Westermayerja, zapiše: »Še do leta 1827 je bil v Stiftskirche tudi leseni epitaf (str. 156).« Pri Westermayerju namreč piše: »Leta 1827 je v cerkvi še bil lesen epitaf.« Da je bil epitaf v cerkvi tudi po letu 1827, priča Sixt (1855): »[...] leta 1635 so jezuiti, ki so takrat posedovali cerkev, njegov spomenik odstranili; leta 1672 pa je bil na stroške vojvode postavljen na prejšnje mesto in kjer stoji še danes« (str. 526 f.). Leseni epitaf je bil torej tudi leta 1855 še v cerkvi.

Večkrat je bilo poročano, da ga po notranji obnovi cerkve 1866/67 ni bilo več. Theodor Schott je po smrti Kauslerja (1873) dokončal zgoraj omenjeno izdajo pisem (op. 6) in jo dopolnil s skopo Vergerijevo

15 Knöll: *Grabmonumente* (gl. op. 1), št. 59, str. 82–84.

16 *Annales Suevici sive Chronica rerum antiquissimae et incltyae Suevicae gentis [...]*, Bd. 3: *Ab Anno Christi MCCXIII. usque ad MDXCIII. annum perducta [...]*, Frankfurt 1696, str. 725.

17 Baumhauer (št. 6 v zgornjem seznamu literature) pod tekst distihona zapiše: »velike črke so rdeče«.

18 Pri Sattlerju (št. 3, str. 218) niso vse črke, ki sestavljajo kronogram, zapisane kot velike.

19 F. Fritz/A. Schneiderhan: *Baugeschichte des Tübinger Stifts*, Stuttgart [1919], str. 69, op. 54, tu str. 70.

Kamniti nagrobnik, ohranjeni fragment z latinskim napisom:

PETRVS PAVLVS VERGERIVS
NOBILIS ISTRIVS IVR: DOCTOR:
QVONDAM EPISCOP IVSTINOP[OLIS]
OB VERAЕ RELIGIONIS CONFES
SIONEM EXVL. HIC MORTVVS
ET SEPVLTVS. ANNO. M.D.
LXV. QVARTO NONAR[VM] OCTOB[ARIS]

Peter Pavel Vergerij,
imenitni gospod iz Istre, doktor prava,
nekoč škof v Justinopolisu [Kopru],
pregnan zaradi izpo-
vedovanja prave vere, je tu umrl
in bil pokopan leta 1565,
četrtega oktobra.

V (dopolnjenem) prevodu

Vir: Stefanie A. Knöll: Die Grabmonumente der Stiftskirche in Tübingen (Beiträge zur Tübinger Geschichte, 13). Stuttgart 2007, str. 46–47.

biografijo, s težiščem na času njegovega bivanja v Württembergu (str. 1–42), kjer je zapisal:

»1635 so jezuiti [...] odstranili kamniti spomenik in ploščo svojega smrtnega sovražnika; 1672 je bilo oboje spet postavljeno na svoje mesto [...], toda pri kasnejših gradbenih preurejanjih je bilo oboje uničeno« (str. 39 f.).

Da so jezuiti 1635 odstranili tako nagrobni kamen kot leseni epitaf je razumljivo, čeprav ni nikjer drugje omenjeno; ni pa nobenega dokaza, da so leta 1672 ponovno postavili ne le epitaf, ampak tudi nagrobni kamen. Ob pravkar citiranem besedilu Schott pripominja:

»Ob 300-letnici Vergerijeve smrti sem v cerkvi zaman iskal njegov nagrobni spomenik (Grabmal); tudi leta 1866 se pri temeljiti obnovi cerkve ni našla nobena sled ...«²⁰

Pri tem ostaja žal nejasno, ali je Schott – ko govori o nagrobniku – mislil na kamniti nagrobnik (Grabstein) ali na epitaf. Če bi videl vsaj enega od obeh, bi o tem gotovo poročal. Zato lahko kot datum, po katerem epitafa ni bilo več najti, morda navedemo leto 1865.

Konrad Rumbaur začena svoj kratek prispevek o Vergeriju ob 400. obletnici njegove smrti takole: »Pri restavriranju tübingenske Stifskirche leta 1947 je bil najden spodnji del epitafa (! – D. K.) z napisom: [...]«²¹ Proti koncu prispevka epitaf zopet omeni:

»Že v 17. stoletju so ga jezuiti odstranili [...], po zadnji prenovi cerkve leta 1867 pa je povsem izginil. Zdaj stoji ponovno najdena polovica z delom grba zopet blizu oltarja v severovzhodnem koru.« (Str. 575.)

Rumbaur ne razlikuje med nagrobnikom (Grabstein/Grabmal) in epitafom (spominsko ploščo) in očitno sam tudi ni videl leta 1947 ponovno najdenega kamnitega nagrobnika, sicer ne bi ohranjenega besedila z epitafa pripisal najdenemu kamnitemu nagrobniku. S tem je zavedel tudi Gerharda Müllerja, ki je nato zapisal, »da se je našla spodnja polovica že dolgo časa pogrešanega Vergerijevega epitafa«.²²

20 Kausler/Schott: *Briefwechsel* (kot v op. 6), str. 40, op 1.

21 Konrad Rumbaur: Vom Vatikan nach Tübingen. Pietro Paolo Vergerio- päpstlicher Nuntius und Vorkämpfer der evangelischen Lehre, v: *Deutsches Pfarrerblatt*, 65 (1965), str. 574–576. Naveden je prvi del epitafa v nemškem prevodu.

22 Gerhard Müller: Pietro Paolo Vergerio in päpstlichen Diensten 1523–1536, V: *Zeitschrift für Kirchengeschichte (ZKG)* 77 (1966), str. 341–348, citat na str. 341.

Hermann Jantzen posveča v svoji knjigi o Stiftskirche njeni notranji prenovi leta 1866 in 1867 celo poglavje, a v njem ni nobenih informacij o posledicah obsežnih gradbenih posegov za epitafe v cerkvi.²³

Vergerijev epitaf naj bi torej izginil iz cerkve po letu 1855, letu izida Sixtove Vergerijeve biografije – verjetno pri prenovi Stiftskirche v času 1866/67.

Vir: Sönke Lorenz, Volker Schäfer (ured.), Tubingensia: Impulse zur Stadt- und Universitätsgeschichte. Festschrift für Wilfried Setzler zum 65. Geburtstag. Tübingen: Jan Thorbecke Verlag 2008, str. 257–262.

Iz nemščine prevedel Marko Kerševan

23 Jantzen: *Stiftskirche* (kot op. 2), del I, poglavje 4: Die Innenrenovierung 1866/67, str. 62–67.

his intellectual arguments on the discussion concerning *indulgences* and on criticism of the shameless brokering with the power of the keys. For like Václav Tíem and his commissioners with the indulgences of Pope John XXIII, a hundred years later Tetzel and the Fuggers right at the beginning gave the indulgences of Pope Leon X (or rather Archbishop Albrecht of Brandenburg) a bad reputation – and gave Luther grounds for thinking not only about indulgences but also such fundamental matters as the “extreme conditions” for God’s grace and salvation (by faith alone).

Key words: Jan Hus, the treatise *De Ecclesia*, the sale of indulgences, doctrine on the church, the Council of Constance

UDC 284.1:274:378(430)"16"

Emidio Campi

Was the Reformation a German event?

The present essay argues that the Reformation is too important to be used merely as the founding myth of a nation, let alone of a confessional hero. It further suggests that reconsidering the Reformation within the framework of the communalization and confessionalization paradigms may assist in a more effective study of its theological tenets and its impact on the rise of early modern Europe, without clinging to ideological or confessional traditions. Having appealed to history, however, we must also abide by history. While there are questions we must raise for ourselves and answer by ourselves, to which the voices of the past may be irrelevant or even fallacious, there are other questions, and these are the most profound, to answer which the voices of the past may freshly intervene. Thus, even a working historian ought not to be shocked or surprised by the perception of the Reformation articulated in 1518 by a (then) obscure Augustinian friar of the Saxon Province: “The church – he said – needs a reformation, but this is not something for one person, the pope, also not many cardinals, [...] but rather for the entire world, or more correctly, for God alone. The time for such a reformation is known only by him who created time.”

UDC 726:929 Vergerij P.P.

Dirk Kottke

The lost epitaph of Pier Paolo Vergerio (1489–1565)

Pier Paolo Vergerio the Younger, a papal nuncio, Catholic bishop, a fierce critic of the papacy and a religious refugee in the Swiss and German lands, was born in the then Venetian town of Capodistria (today Koper/Capodistria in Slovenia) and died in Tübingen, where he was buried in the famous Stiftskirche. A stone memorial and a wooden epitaph

were set up in the church. Both were removed during the Thirty Years' War (in 1635) by Catholic adversaries, but in 1672 they were set up again. However, in the following centuries the memorial and epitaph were lost during renovations. The memorial was found and set up again in the church in 1947, whereas the wooden epitaph remained lost. Based on sources and a survey of the literature, the present article reconstructs the inscription on the lost epitaph. It also establishes that the epitaph was certainly still in the church until after 1855 and most probably disappeared during the 1867 renovation of the church.

UDC 811.163.6"15":929 Krelj S.

Majda Merše

Krelj's *Postilla slovenska* (1567) and its relationship to Spangenberg's original text

Krelj's *Postilla slovenska* (1567) is a translation of Spangenberg's postil. Already at the end of the 19th century V. Oblak established that Krelj did not keep closely to the original source, but expanded Spangenberg's text with number of additions, most of which are critical ones. This new, more extensive comparison of Krelj's translation with Spangenberg's text was made with the aim of discerning the characteristics of Krelj's translating technique and establishing the extent and types of the additions. It has ascertained that Krelj's additions are diverse, both with regard to their function and their content. In most cases, they were added to facilitate the understanding of the text. For this purpose he included explanatory notes and concrete facts, references to the Old and New Testaments, the evangelists and prophets, quotes from the Bible and from other sources, etc. With his often negatively or positively evaluating comments, Krelj dealt critically with specific ecclesiastic and secular matters, especially the teachings and actions of his religious opponents (the "papists").

Krelj's additions and alterations demonstrate his thorough understanding of biblical content and religious teaching (especially Protestant baselines), his acquaintance with (sinful) human nature and with the everyday life of people of different social strata.

Many explanatory or critical additions are formed as double or triple formulas (e.g. *Siegel* (SA 1559: XXXVIIa) → *Sigill alli pezhat* (KPo 1567: XLVIIIb)) which can be considered from different aspects: with regard to origin, acceptance, word class, the semantic relation between parts of a sentence, etc. In some places Krelj's translation differs from Spangenberg's text in either enhanced or reduced expressiveness, as indicated by the inconsistent use of diminutives, modifiers, phrasemes, interjections, etc. Points of departure from Spangenberg's text also include Krelj's own choice of different linguistic possibilities (e.g. a personal form instead of impersonal, passive instead of active voice and vice versa, with descriptive substitutes for substantive compounds, phrasemes, etc.), partly necessitated by differences in the language systems of German and Slovene. One of the most noticeable, stylistically effective departures from the underlying text is the inconsistent use of a postmodifier (e.g. *durch fein wort* (SA 1559: LXXIXa) → *škusi befedo fvoio* (KPo 1567: CXa)).